

Karlík, Petr

Drobné postřehy o slovesu být v češtině

Linguistica Brunensia. 2022, vol. 70, iss. 2, pp. 35-51

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/LB2022-2-3>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.76874>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20221114

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Petr Karlík

DROBNÉ POSTŘEHY O SLOVESU BÝT V ČEŠTINĚ

ABSTRACT

The study presents an analysis of the forms of the verb ESSE // (to) BE in Czech, i.e. the verb BÝT. Even in Czech, the verb ESSE shows idiosyncratic morphological, syntactic and semantic properties. Their diversity in various overt syntactic constructions depending on the categorial distribution of the verb ESSE provides data for distinguishing the three ESSEs: (i) grammatical auxiliary (in the verbal complex [ESSE√js:finite - vP:-l-participle], with the meaning of [past], [realis], and in the verbal complex [ESSE√by:finite - vP:-l-participle], with the meaning of [-tense], [non realis]); (ii) lexical auxiliary (in the verbal complex [ESSE√bud:finite - Infinitive:Imperfective] with the meaning of [imperfective future]); (iii) non-auxiliary (e.g. copula). The properties of each ESSE are explained based on the position in which the root from which the ESSE form is derived is inserted into the structure, and the position where the derivation of the ESSE ends.

KEYWORDS

ESSE // BE; Czech language; verbal suppletion; auxiliary verb

1 Úvod

R. Mrázek¹ patří k mimořádně velkému množství lingvistů,² kteří se snažili reflektovat známý empirický fakt, že sloveso ESSE (tedy sloveso, k němuž se referuje (má-li ho daný jazyk) infinitivem, např. lat. *esse*, rus. *быť*, čes. *být*, angl. (to) *be*, něm. *sein*, franc. *être*, špan. *ser/estar* atd.) ukazuje mnoho napříč jazyky společných i v jednotlivých jazycích specifických idiosynkratických vlastností. Jde o vlastnosti morfologické (např. unikátní flexe), syntaktické (např. silně omezená distribuce u ESSE_{auxiliár} a relativně volná distribuce u ESSE_{non auxiliár}; viz dále) i sémantické (např. bezargumentovost) a komplexem těchto vlastností se ESSE odlišuje od ostatních sloves (nejblíží k ESSE má, jak známo, HABERE). Jedním z takových notoricky známých faktů je, že společným „morfologickým“ rysem, který sdílí ESSE napříč mnoha jazyky, je supletivita kořenu (dále √); k verbální supletivitě viz např. RUDÉS (1980). Supletivní √ se objevují u ESSE a taky u jiných sloves, zvl. u takových, která jsou – jako ESSE – velmi frekventovaná a lexikálněsémanticky „vybledlá / vybledávající“, a to nejčastěji ve formách vyjadřujících rysy ze sféry TAM (tense-aspect-mood) v kombinaci s „diskurzovými“ nominálními phi rysy (osoba, číslo). Připomeňme si např. angl. formy ESSE, které jsou synchronně analyzovatelné jako formy se supletivními √, diachronně jsou ale to kontinuanty jednak protoindoevr. √*bheu: *be* (infinitiv; subjunktiv; imperativ) + *be-ing* (progresiv, gerundium) (pravidelné tvoření jako u všech sloves, např. *eat-ing*, *tak-ing*), *be-en* (past participium) (tvoření jako u několika „nepravidelných“ sloves, např. *eat-en*, *tak-en*), jednak form tvořených ze sloves s protoindoevr. √*es a √*wes: např. *am* (indikativ, přezens, 1.sg.) < **esm(i)* (1.os.sg. tvořená z √*es); další formy už nechám bez jejich etymologické analýzy: *are* (indikativ, přezens, 2.sg./1./2./3.pl.), *is* (indikativ, přezens, 3.sg.), *was* (indikativ, past, 1./3.sg.), *were* (indikativ, past, 2.sg./1./2./3.pl.; subjunktiv).³

1 Toto je po KARLÍK (2012) druhá moje studie, kterou věnuji Romanu Mrázkovi, vzpomínaje na něho s vděčností, že mě, tehdy lingvistického zelenáče, přijal do okruhu svých „apoštolů“. Profituju z toho dodnes.

2 MRÁZEK (1973) a další čeští autoři: stejně jako Mrázek ve formátu klasické gramatiky zvl. KOPEČNÝ (1962), GREPL (1988), ZÍMEK (1999) a jinde, ŽAŽA (2007) a mnoho dalších, ve formátu generativní gramatiky zvl. TOMAN (1980), VESELOVSKÁ (2004) a jinde, SKRABALOVA (2012), KUČEROVÁ (2012) a další autoři. Zahraničních autorů (a to i jen těch současných) je tolik, že je nelze ani jen registrovat, natož jejich přístup a poznání analyzovat (pro generativní analýzu českých dat např. JUNGHANNS, 1999, pro ruštinu např. GEIST, 2002, pro slovanské jazyky např. polští lingvisté). Proto do debaty mohu přispět jen drobnými postřehy (viz i Závěr). Za podněty k vylepšení i jen těchto několika postřehů, z nichž mnohé jsem ve finální verzi studie reflektoval, děkuji oběma anonymním recenzentům. Za celý text, včetně chyb a dalších nedostatků, nesu přirozeně odpovědnost jen já.

3 Pro základní informaci viz <https://www.etymonline.com>.

2 České sloveso ESSE

V (1) jsou známá data ukazující supletivitu √ českého ESSE⁴:

- (1) (i) √_{js} **jsem, jsi...** / **jsa, jsouc ...** / **jsoucí**
 (ii) √_{by} **bych, bys ...** / **byl, byla ...** / **být / byv, byvši ...** / **bývám ...** / **býval ...** /
bývat / bytí / bývalý...
 (iii) √_{bud} **budu, budeš ...** / **buď, buďme ...** / **budoucí ...**

Distribuce českých forem ESSE, které jsou derivovány z √ (i) – (iii), je řízena řadou faktorů: V tabulce (2) vidíme, že hlavním spouštěčem supletivismu je TAM (při derivaci rysu [modus] (indikativ × kondicionál × imperativ). Vidíme taky, že v indikativu přezentu je navíc i supletivně odlišena forma 3.sg. od ostatních indikativních forem:

(2)

Phi rysy →	Sg.	1.OS	2.OS.	3.OS.	Pl.	1.OS.	2.OS.	3.OS.
Modus ↓								
indikativ		js(e)-m	js-i	j(e)		js-me	js-te	js-ou
kondicionál		bych	bys	by		bychom	byste	by
imperativ			buď			buďme	buďte	

Tabulka (3) ukazuje další případ supletivity √ ESSE ve sféře TAM, a to při derivaci rysu [habituálnost / iterativita], která probíhá z √ *by* > *bý* (k dlužení *by-* > *bý-*, např. *by-l* > *bý-va-l*, viz níže); supletivita √ se objevuje u ESSE s rysy [indikativ přezentu] a [imperativ] (Z √ *by* jsou derivovány i infinitní formy: *bý-t*, *by-l*):

4 √ uvádím ve formě, v jaké se objevují v současné češtině, např. √ (i) s (protetickým) *j-*, které součástí etymologického √*es* přirozeně není (např. lat. 3.sg.prez. *est*). Srov. i čes. standard. 2.sg. *ty js-i přišel*, *ty js-i smutný* × substandard. 2.sg. *ty s-i přišel*; *ty s(e)-š smutný*. Obligátní protetické *j-* je v mnoha registrech po negační partikuli: *ty ne-js(e)-š smutný* × *ty *ne-s(e)-š smutný* a ve všech registrech v √ bez *s* v 3.sg.: *On je smutný* × *On *e smutný* (viz v této pozn. níže).

Nepřihlížím k fonologicky derivovatelné (tj. pravidelné) alomorfi √, např. √ (ii) *by-l* × *bý-t* s templatickým dlužením infinitivu (srov. také stejný proces u lexikálních sloves, např. *spal* × *spát*), √ (iii) *buď-u* × *buď* s *ď* palatalizovaným vlivem foneticky prázdného vokálu V v sekvenci C_{foneticky prázdný}V (srov. stejný proces u lexikálních sloves, např. *ved-u* × *veď*) aj.

Nepřihlížím ani k pravidelně nederivovatelným alomorfům √ (i), např. 1.sg. *js(e)-m* (s epentetickým *e*) × 1.pl. *js-me*, 3.sg. *je* (<*j(e)s-t*), 3.sg. s neg. *není* aj.

(3)

	habituálnost	+ habituálnost
Ind.préz.	jsem/jsu, jsi/jseš, je/jest ...	bývám, býváš, bývá ...
Imper.	buď, budme, buďte	bývej, bývejme, bývejte

Předběžně ještě uvedu, že mezi $\sqrt{\text{ (i) - (iii)}}$ v (1) existuje zásadní formální rozdíl spočívající v tom, že $\sqrt{\text{js}}$ se objevuje v mnoha alomorfech, synchronně neodvoditelných (viz pozn. 4 a dále), zatímco $\sqrt{\text{by}}$ a $\sqrt{\text{bud}}$ mají vedle odvoditelných případů alomorfie (viz pozn. 4) konstantní formu.

V této studii předpokládám (a chci dokázat či lépe: potvrdit vlivné generativní analýzy), že relevantním faktorem pro distribuci forem ESSE, tj. distribuci $\sqrt{\text{ (i) - (iii)}}$ v (1) a z nich derivovaných forem vyjadřujících „shodovým morfémem“ phi rysy (osoba, číslo) i forem infinitních, je to, v jaké pozici je ESSE generováno. Tato pozice je přirozeně přímo neviditelná a lze k ní dospět analýzou struktur v overtní syntaxi (po *spell outu*). Základní schéma „povrchové“ syntaktické struktury, v níž se ESSE vyskytuje, v mém přístupu ukazuje (4), kde je ESSE zobrazeno mezi dvěma konstituenty frázového charakteru:

(4) XP – ESSE – YP⁵

(A) V češtině (a mnoha dalších jazycích) se liší různá ESSE podle toho, jaké kategorie je v (4) YP, tj. jakou má ESSE vůči YP kategoriální distribuci. Z tohoto hlediska lze v prvním kroku rozlišovat: (i) YP [+verbal] × (ii) YP [-verbal], viz (4A):

(4A) i. ESSE YP_{+verbal} viz (5a), (5b), (5c), (5d) níže
 ii. ESSE YP_{-verbal} viz (5e) níže

(B) Další diferenciaci ESSE v (4) reflektuje přítomnost/nepřítomnost nominálních „diskurzových“ phi rysů (osoba, číslo) na ESSE: přítomnost rysů = [finit], nepřítomnost rysů = [infinit]. Liší se: (α) ESSE [+finit, -infinit] × (β) ESSE [+finit, +infinit]⁶.

5 Nemohu pozorovat všechny struktury (4). Budou chybět např. „vzorce“, v nichž má XP v češtině expletivní D-ryso, a tedy kategorii „malé pro“ (s fonetickým obsahem *on-/ono*, nebo bez fonetického obsahu $\emptyset$), např.:

(a) ^{expl} *Ono / Ona / $\emptyset$ Je mi zima* (např. v románských jaz. s referenční XP a s HABERE: ital. *Ho freddo*, franc. *J'ai froid*, špaň. *Tengo frío*)

(b) ^{expl} *Ono / $\emptyset$ Je mi smutno* (např. v románských jaz. s referenční XP a s ESSE: ital. *Sono triste*, franc. *Je suis triste*, špaň. *Estoy triste*)

(c) ^{expl} *Ono / $\emptyset$ Venku je zima* (např. v románských jaz. s referenční XP a s FACERE: ital. *Fuori fa freddo*, franc. *Dehors il fait froid*, špaň. *Fuerca hace frío*)

6 [+finit, -infinit] znamená, že ESSE má jen finitní formy, [+finit, +infinit] znamená, že ESSE má finitní i infinitní formy.

Kombinací (A), tj. (i) a (ii), a (B), tj. (α) a (β), dospíváme ke třem variantám struktur (4), viz (4B):

(4B) i.	α.	ESSE _{+finit,-infin}	YP _{+verbal}	viz (5a), (5b)
	β.	ESSE _{+finit,+infin}	YP _{+verbal}	viz (5c), (5d)
	ii.	α.	ESSE _{+finit,-infin}	YP _{-verbal}
				nebylo zjištěno
	β.	ESSE _{+finit,+infin}	YP _{-verbal}	viz (5e)

(C) Třetí krok diferenciacce ESSE v (4) reflektuje přítomnost/nepřítomnost formálně „adjektivních“ (syntakticky závisle proměnných nominálních) phi rysů (rod, číslo) na YP [+verbal]. Liší se: (γ) YP [+phi rysy] × (δ) YP [-phi rysy]. Kombinací (B) a (C) dospíváme ke čtyřem verzím struktury (4) s YP_{+verbal?} jejichž (teď relevantní) rysy ukazuje (4C).

(4C) i.	α.	γ.	ESSE _{+finit (osoba, číslo)}	YP _{+verbal,+infin, +phi rysy:rod, číslo}	viz (5a)
	δ.		ESSE _{+finit (osoba, číslo)}	YP _{+verbal,+infin, -phi rysy}	viz (5b)
	β.	γ.	ESSE _{+finit (osoba, číslo)/+infin}	YP _{+verbal,+infin, +phi rysy:rod, číslo}	viz (5c)
	δ.		ESSE _{+finit (osoba, číslo)/+infin}	YP _{+verbal,+infin, -phi rysy}	viz (5d)

V (5) jsou představeny všechny verze základní struktury (4), k nimž dospíváme na základě distribučních vlastností (A), (B), (C):

(5a)	XP	[ESSE _{fin}	YP _{-i-participium vP, phi rysy rod, číslo: krátká / flexe]}
	Já	jse-m	spal-Ø/-a/-o ... // *spal-ý/-á/-é ...
	Já	by-ch	spal-Ø/-a/-o ... // *spal-ý/-á/-é ...
	Já musím	*bý-t	spal-Ø/-o
(5b)	XP	[ESSE _{fin}	YP _{Infinitiv vP, imperfekt]}
	Já	bud-u	spát // *prospat přednášku
	Já musím	*bý-t	spát
(5c)	XP	[ESSE _{fin/infin}	YP _{-n/-t-participium vP, phi rysy rod, číslo: krátká / dlouhá flexe]}
	Já	jse-m	zkušěn-Ø/-a/-o ... // zkušěn-ý/-á/-é ...
	Já musím	bý-t	zkušěn-Ø/-a/-o ... // zkušěn-ý/-á/-é ...
(5d)	XP	[ESSE _{fin/infin}	YP _{Infinitiv vP]} ⁷
	Já	jse-m	vidět
	Já musím	bý-t	vidět

7 Těmto strukturám nebudu věnovat pozornost, protože restrikce rysů ESSE_{fin/infin} a/nebo rysů Infinitiv_{vP} by vyžadovala samostatnou analýzu každé z nich; srov. např. Já jsem vidět // *uvidět (viz KARLÍK

(5e)	XP	[ESSE _{fin/infin}	YP _{NP/DP, AdjP/DegreeP, PP, AdvP}]
	Já	jse-m	učitel-Ø/-k-a / star-ý/-á / na fakultě / doma
	Já musím	bý-t	učitel-Ø/-k-a / star-ý/-á / na fakultě / doma
		Jse-m to	já, kdo mu to řekl
	Musím to	bý-t	já, kdo mu to řekl ⁸

Pro určení (lépe řečeno: ověření řadou vlivných teorií postulované) pozice, v níž je ve strukturách (5a) – (5e) ESSE generováno, a pozice, v níž derivaci po spell outu končí, se v literatuře využívá soubor notoricky známých dat. Začnu z mého pohledu daty nejmvlivnějšími:

(i) Možnost ESSE přijmout negační partikuli *ne-* realizující větnou negaci: ESSE v konstrukci (5a): *ne*, viz (5a') × ESSE ve zbývajících konstrukcích (5b) – (5e): *ano*, viz (5b') – (5e')

(5a')	Já	jsem / bych	nespal
	Já	*nejsem / *nebych	spal
(5b')	Já	nebudu	spát
	Já	budu	nespat ⁹
(5c')	Já	nejsem	zkoušen
	Já	jsem	nezkoušen
(5d')	Já	nejsem	vidět
	Já	jsem	??nevidět
(5e')	Já	nejsem	učitel / star-ý/-á / na fakultě / doma
	Já musím	nebýt	učitel / star-ý/-á / na fakultě / doma

Budu předpokládat jednu z mainstreamových hierarchií projekcí, kterou ukazuje (6) (zachycující jen teď relevantní projekce):

(6)	CP	InflP/ModP/TP	(NegP) vP	VP/√P
-----	----	---------------	-----------	-------

Data využívající negační test (i) interpretovaná v teorii hierarchie projekcí (6) prozrazují rozdíl (5a') × (5b') – (5e'), což ukazuje na to, že ve strukturách (5a) je ESSE jiného typu než ve strukturách (5b) – (5e).

– CAHA, 2005), *Byl / ?je / *bude / by byl / *bud' // musel být chytat // nachytat ryby* (viz KARLÍK, 2009), nebo *Je / bylo / bude / bylo by / *bud' // muselo být koho chválit* (viz ŠIMÍK, 2011), aj.

8 Tyto konstrukce (tj. (pseudo)cleft sentences) musí zůstat mimo mou pozornost.

9 Konstrukce typu *budu nespát* je doložena v ČNK: *Vždy budu nesouhlasit; Jak dlouho mě bude nespáset*. P. Čaha (osobní komunikace) mně připomněl, že se zde jedná o jinou negaci, takovou, která nepovoluje užití negativní shody:

(i) *Já nebudu spát v žádném hotelu, který nemá aspoň tři hvězdičky*

(ii) **Já budu nespát v žádném hotelu, který nemá aspoň tři hvězdičky*

2.1 ESSE je gramatický auxiliár

V konstrukci (5a) [XP – ESSE_{fin} – YP_{-l-participium vP}] je podle standardních analýz (např. MIGDALSKI, 2006) ESSE_{fin} generováno (v závislosti na teorii) v hlavě/hlavách X° ... Z° tvořících horní patro rozšířené vP, které jsou nad Neg°, tj. (nespecifikovaně vyjádřeno) v doméně Infl/Mod/T. Proto toto ESSE nemá přístup k hlavě Neg°, která je podle (6) pod Infl/Mod/T doménou; viz (5a'), ani k hlavě Aspekt°, která je pod Neg°.

Pokud budeme struktury kompletně derivované v doméně Infl/Mod/T, tj. vložením √ bud' do hlavy T°, nebo Mod° a nutným posunem do hlavy Infl° a v ní vybavením struktury phi rysy [osoba] a [číslo], označovat jako gramatické auxiliáry, pak v konstrukci (5a) je ESSE_{aux.gram}. Souhlasím s VESELOVSKOU – EMONDSEM (2015), že auxiliáry generované nad Neg° nenesou rys [tense] (viz dále), ale mám empirickou podporu pro to, že slovesa generovaná pod Neg° v T° aspoň rys [prézens] získávají (viz KARLÍK, v tisku). Auxiliáry generované nad Neg° nenesou přirozeně ani rys [aspekt].

ESSE_{aux.gram} je generováno ze dvou √, totiž bud' √js, nebo √by, což ukazuje na to, že český auxiliár přináší do struktury sémantický obsah. -l-participium, které je spolu s ESSE_{aux.gram} součástí verbálního komplexu se statutem rozšířené vP [ESSE_{aux.gram} – YP_{-l-participium vP}], tedy monoklazální struktury, získává „adjektivní“ phi rysy.¹⁰ Motivace auxiliáru se dá vysvětlit tak, že je to objekt, který je v posledním derivačním prostoru do struktury insertován proto, že musí nést rysy, které lexikální sloveso monoklazální struktury nemůže přijmout (z různých důvodů). Navrhují jednoduchou analytickou derivaci obou ESSE_{aux.gram}¹¹:

√js je vkládán do hlavy T°s rysem [-tense] a posunuje se do hlavy [Mod°] nesoucí rys [realis], který nemá žádný materiál. Komplex [T° Mod°] se poté musí posunout do Infl°[finit] a zde dochází ke sloučení √js s rysy [osoba], [číslo]; k realizaci komplexu [Infl/Mod/T] v ESSE_{aux.gram:√js} viz dále. Celý verbální komplex [ESSE_{aux.gram:√js} – l-participium vP] vyjadřuje rys [past], v češtině s hodnotou préterita¹².

10 Neumím ovšem dobře synchronně vysvětlit (ani bez problémů přijmout vysvětlení jiných), co licencuje, že vP má formu -l-participia. V reprezentativním modelu lze jen využít pozorování, že ESSE_{aux.gram} analyzované jako vyšší patro rozšířené vP, musí selektovat infinitivní vP (perfektivní i imperfektivní, (di) tranzitivní, neakuzativní i neergativní i bezargumentovou), a to právě jen s formou -l-participia. Potíže má (pokud vím) teorie i se synchronní odpovědí na otázku, co licencuje pro formálně „adjektivní“ phi rysy [rod] a [číslo] u -l-participia jen „krátké“ sufixy; srov. *Já jsem promokl-Ø/-a/-o ...* (Jen dlouhé sufixy jsou u ergativních -l-adjektiv, tedy v konstrukci patří do (5e): *Já jsem promokl-ý/-á/-é ...*); *Já bych promokl-Ø/-a/-o // *promokl-ý/-á/-é*. Phi rysy [rod] a [číslo] na -l-participiu vysvětluje soudím dobře VESELOVSKÁ (2020) a jinde, opírajíc se o dvojí shodu: *Vy_{pl} jste přišel × Vy_{sg} jste pl. přišli*.

11 Nechávám stranou „větší“ konstrukce s auxiliárními řetězci *Byl jsem přišel* a *Byl bych byl býval přišel* ve všech stylistických verzích, v této studii pro ně nemaje prostor.

12 Není mi známa zcela bezproblémová synchronní analýza derivující préteritální význam tohoto verbálního komplexu: ESSE_{aux.gram:√js} rys [past] evidentně neobsahuje a sufix -l- v participiu asi také ne, jak ukazuje struktura *Já bych tam šel*, která význam [past] nemá, srov. *Já bych tam zítra šel*. Srov. např. i polštinu nebo slovinštinu a srbštinu či chorvatštinu, kde -l-participium nacházíme ve verbálním komplexu s futurálním významem. Možná to souvisí s tím, že generativní analýzy těchto verbálních komplexů se s absolutní převahou soustředily na obecně známý jev klasicky nazývaný *participle fronting*,

Připomínám, že v češtině (a dalších slovanských jazycích) se v tomto verbálním komplexu objevuje jen auxiliár tvořený ESSE_{√js}.¹³

(7) Já (j)sem pracoval

(b) √by je vkládán do hlavy Mod° s rysem [+non realis]. V standardní češtině je pod Mod° ležící hlava T° materiálově prázdná (nese rys [-tense]). Po obligátním posunu [T° Mod°] > Infl°[finit] dochází v Infl° ke sloučení √by s materiálem nesoucím phi rysy [osoba], [číslo]; k realizaci ESSE_{aux.gram:√by} viz dále. Verbální komplex [ESSE_{aus.gram:√by} -l-participium vP] získává kompozicionálně rys [non realis] a vyjadřuje kondicionál:

(8) Já bych pracoval

V některých substandardních varietách češtiny je do hlavy T° [-tense] vkládán √js, který je co do rysů podspecifikovaný, a tedy ho lze do dané hlavy insertovat, a po posunu T° > Mod°[non realis] dochází k sloučení √js a √by a pak se komplex [M° T°] posouvá do Infl°[finit], kde √js přijímá phi rysy [osoba], [číslo] a jejich realizaci. Vzniká analytická forma ESSE_{aux.gram:√by√js} (8a):

(8a) Já by(j)sem pracoval¹⁴

Tabulka (9) ukazuje, že efektem (možná i motivací) derivace analytické formy ESSE_{aux:√by√js} je unifikace vyjadřování nominálních phi rysů v ESSE_{aux.gram} odstraněním unikátní realizace phi-rysů v ESSE_{aux.gram:√by} a jejím nahrazením realizací phi rysů v ESSE_{aux.gram:√js}.

Unikátnost vyjadřování phi rysů [osoba], [číslo] v ESSE_{aux.gram:√by} spočívá, jak známo, v tom, že má aglutinační strukturu (která současně prozrazuje řazení phi rysů): *by*-_{1.os.} *ch*-_{sg.} ∅ » *by*-_{1.os.} *ch*-_{pl.} (o)m; *by*-_{2.os.} *s*-_{sg.} ∅ » *by*-_{2.os.} *s*-_{pl.} *te*; *by*-_{3.os.} ∅-_{sg.} ∅ » *by*-_{3.os.} ∅-_{pl.} ∅.

I realizace phi rysů v ESSE_{aux.gram:√js} je ovšem idiosynkratická; k tomu v tabulce (14) níže, ukazující také „morfologické“ rozdíly mezi ESSE_{aux.gram:√js} a ESSE_{non aux:√js}.

tj. generování struktur *Šel jsem tam*; *Šel bych tam*, a ty nic podstatného pro vysvětlení jejich významu nepřinášejí.

13 Na rozdíl např. od němčiny (jako reprezentanta germánských jazyků) nebo italštiny (jako reprezentanta románských jazyků), v nichž je v kookurenci s neakuzativní infinitivní vP auxiliár ESSE (i), jinde auxiliár HABERE (ii):

(i) *Er ist gekommen* ('přijel') // *È arrivato*

(ii) *Er hat telefoniert* ('telefonoval') // *Ha telefonato* *Ha piovuto* ('přšelo')

14 Ve slovenštině jsou, jak známo, takto derivovaná ESSE_{aux.gram} spisovná, srov.: *písal by som*, *písal by si*.

(9)

já		(j)s(e)- m	pracoval	já by- ch pracoval
	by	(j)s(e)- m	pracoval	
ty		(j)s- i	pracoval	ty by- s pracoval
	by	(j)s- i	pracoval	
ty		- s	pracoval	
on		Ø-Ø	pracoval	on by-Ø pracoval
	by	Ø-Ø	pracoval	
my		(j)s-m- e	pracovali	my by-ch(o)- m pracovali
	by	(j)s-m- e		
vy		(j)s- te	pracovali	vy by-s- te pracovali
	by	(j)s- te	pracovali	
oni		Ø-Ø	pracovali	oni by-Ø-Ø pracovali
	by	Ø-Ø	pracovali	

Připomenu, že v konstrukcích s klitickým reflexivem *se* a *si* sufix *-s* vyjadřující v *by-s* rys 2.sg. *se* nechová jako vázaný morfém, jímž jinak je (viz (10)), ale preferuje jako svého hostitele reflexivum, viz (10a):

(10) Kde by-s spal × *Kde-s by spal

(10a) Kde by-s se radoval // pref.: Kde by se-s radoval

Kde by-s si odpočinul // pref.: Kde by si-s odpočinul

Sufix *-s* kopíruje tedy v konstrukcích s klitickými reflexivy *se* a *si* chování *-s*, jež je redukována forma klitiky pro 2.sg. ESSE_{aux.gram.vjs} (j)si > -s; viz (11) a kontrast (10) × (11); kopírování viz (10a) a (11a):

(11) Kde jsi spal // Kde-s spal // Kde spal-s

(11a) Kde jsi se radoval // pref.: Kde se-s radoval // nepref.: Kde-s se schoval // Kde se schoval-s

Kde jsi si odpočinul // pref.: Kde sis odpočinul // nepref.: Kde-s si odpočinul // Kdes si odpočinul-s

Proč sufix *-s* v *by-s* svého hostitele může opustit, zanechávaje ve struktuře holý $\sqrt{\text{by}}$, a preferovat jako hostitele právě reflexivní klitiku, pokud vím, není zatím dobře vysvětleno. Viz také pozn. 17.

2.2 ESSE není gramatický auxiliár

Ve zbývajících konstrukcích (5b) – (5e) je ESSE podle dat ukazujících, že ESSE může přijmout negační partikuli *ne-* (viz (5b') – (5e')), generováno v pozici pod Neg°. Jak

ukazují data v (5b) – (5e), jen v konstrukci (5b) je ESSE povinně nositelem rysu [finit] a ve zbývajících konstrukcích (5c) – (5e) může mít ESSE rys [finit] i [infinit].

2.2.1 ESSE je lexikální auxiliár

V konstrukci (5b) $[XP - ESSE_{\text{fin}} - YP_{\text{Infinitiv VP}}]$ se objevuje ESSE s $\sqrt{\text{bud}}$. Přijímám v mnou dost radikálně modifikované podobě základní ideu (opírající se o WHALEY (2000) a autory z ní vycházející, např. BŁASZCZAK – JABŁOŃSKA – KLIMEK-JANKOWSKA – MIGDALSKI (2014) a jinde), že $\sqrt{\text{bud}}$ je nositelem rysu [aspekt: perfektiv]¹⁵, a při derivaci je tedy vkládán do hlavy Asp° , v rozšířené vP pod Neg° . Asp° se poté posunuje do domény $\text{Mod}/\text{Infl}/\text{Tense}$, přičemž v T° získává struktura rys [prézens], který vyjadřuje tematický vokál *-e / -ou* jako u lexikálních sloves s $\sqrt{\text{stejn}}$ é formy (*ved-e-š, ved-e-ou* × *ved-l*) a komplex $[\text{Asp}_{\text{perfektiv}} \text{T}_{\text{prézens}}]$ získává interpretaci [futurum] (jako v strukturách *pracuju* (impf. prézens > [prézens]) × *z-pracuju* (pf. prézens > [futurum])). Dalším posunem získává komplex $[\text{Asp}_{\text{perfektiv}} \text{T}_{\text{prézens}}]$ v Infl° phi rysy [osoba] a [číslo] a standardní materiál vyjadřující tyto rysy u kmenů s prézentním vokálem *-e*: *bud-e-u* > *bud-u* (deskriptivně Jakobsonův zákon), *bud-e-š, bud-e-Ø, bud-e-me, bud-e-te, bud-e-ou* > *bud-ou*.

Synchronní analýza vysvětlující, že vP-komplement $ESSE_{\sqrt{\text{bud}}}$ má (v češtině) formu infinitivu a rys [aspekt: imperfekt] není zatím mezi lingvisty sdílena. Naproti tomu už mohu podpořit svou analýzu, která predikuje, že verbální komplex $[ESSE_{\sqrt{\text{bud}}} \text{Infinitiv}_{\text{imperfekt}}]$ má význam futura imperfekta; pro návrhy detailnější analýzy viz např. BŁASZCZAK – JABŁOŃSKA – KLIMEK-JANKOWSKA – MIGDALSKI (2014).¹⁶ K diskusi, zda $[ESSE_{\sqrt{\text{bud}}} \text{Infinitiv}_{\text{imperfekt}}]$ reprezentuje biklauzální nebo monoklauzální strukturu, která je jedním z pilířů analýzy autorů výše uvedených i analýzy mojí, viz zase BŁASZCZAK – JABŁOŃSKA – KLIMEK-JANKOWSKA – MIGDALSKI (2014), včetně relevantních dat z polštiny. Já mohu doplnit česká data podporující autory navrhovanou monoklauzalitu.

Verbální komplex $[ESSE_{\sqrt{\text{bud}}} \text{Infinitiv}_{\text{imperfekt}}]$ ukazuje nutnost tzv. dlouhého pasiva, tj. nutnost (deskriptivně viděno) posunu akuzativního objektu infinitivu slovesa do pozice subjektu $ESSE_{\sqrt{\text{bud}}}$ (12a). Je to tedy stejný vzorec jako u struktur evidentně obsahujících jednu vP (12a'). Naproti tomu u modálních a fázových sloves (pokládáných někdy za (semi)auxiliáry) dlouhé pasivum nutné není, ač je asi

15 Synchronní důkaz pro perfektivní význam $\sqrt{\text{bud}}$ můžeme vidět v interakci ESSE derivovaného z tohoto $\sqrt{\text{bud}}$ s některými adverbialními výrazy, jako např. *před ne* a *dokud ne* (pro polštinu BŁASZCZAK, 2009). Tyto adverbialní výrazy jsou totiž kompatibilní jen s dokonavými slovesy (viz (i)) a z příkladu (ii) je patrné, že $ESSE_{\sqrt{\text{bud}}}$ vykazuje stejnou distribuci jako perfektivní slovesa (příklady viz Migdalski v KARLÍK – MIGDALSKI, 2017):

(i) *Nepůjdu na koncert, dokud nenapišu/*nepišu*

(ii) *Nepůjdu na koncert, dokud nebudu/*nejsem zdravý*

16 Jak známo, futurální verbální komplex poskytuje ovšem řadu interpretací, vedle prognózy pro futurum (*Petr bude hrát šachy*) je to především epistémikum pro prézens (*Co dělá právě Petr? – On bude teď hrát šachy*), výtka pro minulou událost (*Právě ty mě budeš radit*) aj.

preferované (12b), což ukazuje minimálně na to, že daná struktura obsahuje dvě vP. U spojení dvou lexikálních sloves, a tedy evidentně dvou vP, dlouhé pasivum není vůbec možné (12c):

(12) a.	On bude pálit trávu	Tráva _i se bude pálit t _i	*Bude se pálit trávu
b.	On musí pálit trávu	Tráva _i se musí pálit t _i	Musí se pálit trávu
	On začne pálit trávu	Tráva _i se začne pálit t _i	Začne se pálit trávu
c.	On plánuje pálit trávu	*Tráva se plánuje pálit	Plánuje se pálit trávu
a.	On pálí trávu	Tráva se pálí	*Pálí se trávu

ESSE_{√bud} je podle této analýzy a mého pojetí toho, co je auxiliár, lexikální auxiliár: má - jako gramatické auxiliáry v konstrukci (5a) - jen rys [finitnost] a tvoří horní patro monoklazální struktury s infinitní vP, a stejně jako lexikální sloveso je generováno pod Neg^o uvnitř rozšířené vP, tedy ESSE_{aux.lex:√bud}. Rys [+finitnost] je taky jediná vlastnost, kterou ESSE_{aux.lex:√bud} sdílí s ESSE_{aux.gram:√js} a ESSE_{aux.gram:√by}, ostatní vlastnosti sdílí ESSE_{aux:√bud} s ESSE_{non aux} (viz dále).

2.2.2 ESSE není auxiliár

V konstrukcích (5c) - (5e) má ESSE formy s rysem [finit] i [infinit], tedy kompletní verbální paradigma, což (vedle už uvedeného přístupu k Neg^o) ukazuje na to, že to není auxiliár, tedy je to ESSE_{non aux}, a to sloveso mající svou vlastní rozšířenou projekci. V (13) je ilustruji na příkladu konstrukce (5e), a to jen s YP_{AdjP} (nevšímajte si rozdíl mezi dlouhými a krátkými tvary adjektiva, jsou-li k dispozici); ve všech konstrukcích (5e) se, jak známo, ESSE označuje tradičním termínem spona nebo kopula (cop), tj. ESSE_{cop}.¹⁷ (Velmi podobné vlastnosti má nicméně v povrchové syntaxi ESSE i v konstrukcích (5c) a (5d), jim se ale nemohu věnovat):

(13) a.	Já (ne)jsem zdravá	Já (ne)bývám zdravá
b.	Já jsem (ne)byla zdravá	Já jsem (ne)bývala zdravá
c.	Já bych (ne)byla zdravá	Já bych (ne)bývala zdravá
d.	Já (ne)budu zdravá	Já (ne)budu bývat zdravá
e.	Ty (ne)buď zdravá	Ty (ne)bývej zdravá

17 Např. konstrukce s ESSE_{cop} bývají patrně mainstreamově analyzovány jako biklazální raisin-g-konstrukce, v níž ESSE_{cop} selektuje small clause (SC), z níž je NP nadzvednuto do pozice subjektu ESSE_{cop}, velmi zjednodušeně: Petr_i je_{SC} [t_i učitel] / Učitel_i je [Petr t_i]; srov. pro detaily DEN DIKKEN (2006) × MORO (1997) a jinde, a mnoho dalších autorů a autorek.

Čeština (a mnoho dalších jazyků) má jedno ESSE_{cop}, na rozdíl např. od (obligátně uváděné) španělštiny, která má ser a estar pro rozlišení individual level predicate (ILP) (i) × stage level predicate (SLP) (ii); v češtině - jak ukazuje (i) × (ii) - se v prezentu pro distinkci ILP × SLP může využít rys [habituálnost], a tedy i derivate ESSE ze dvou √ (viz (13a) a níže):

(i) Ana es / *está inteligente	Anna je / *bývá inteligentní
(ii) Ana *es / está borracha	Anna *je / bývá opilá

- f. Eva si přála e **(ne)být** zdravá   Eva si přála e **(ne)bývat** zdravá
 g. e **(Ne)jsouc** zdravá, bere léky   e **(Ne)bývající** zdravá, bere léky

Pro vyjádření indikativu přítomnosti má ESSE_{non aux} formu derivovanou z √js, viz (13a). Je insertován v hlavě v rozšířené vP pod Neg°; to, v jaké hlavě konkrétně, závisí na typu konstrukce (5c) – (5e). Při derivaci se posouvá do hlav T° (s rysem [přezens]) a M° (s rysem [indikativ]) a v hlavě Infl° získává komplex [√js T M] phi rysy [osoba] [číslo].

Tabulka (14) ukazuje známé rozdíly v morfologické formě mezi ESSE_{non aux:√js finit} (viz např. (13a)) a ESSE_{aux.gram:√js[-čas]} (viz např. (13b)) plynoucí z různého místa derivace (inserce √ do struktury) obou.

ESSE_{aux.gram:√js[-čas]}, derivované v [Infl/Mod/T] rozšířené vP obsahující -l-participium, se v sg. a v 3.pl. morfologicky emancipuje od verbálního paradigmatu. Příklady v (15) uvádějí příslušná data: možnou elipsu ve struktuře s overtním subjektem s rysy 1.os. (15a') a (15d') (typicky v mluveném diskurzu v Čechách), možnou redukovanou formu klitiky -s vedle *jsi* pro 2.sg.¹⁸ (15b) (typicky na Moravě), obligátní fonetickou nerealizaci pro 3.sg./pl. (15c) a (15f).

ESSE_{non aux:√js finit}, derivované jako samostatná vP, naproti tomu vidí morfologický vzor ve verbálním paradigmatu, a kopíruje – v 1.sg a 2.sg. – svůj vzor v substandardních varietách; viz tabulku (14). Jednotlivé substandardní formy ESSE_{non aux:√js finit} jsou z hlediska jejich výskytu v různých varietách češtiny v komplementární distribuci: Morava: 1.sg. *js(e)-m zdravý* // **s-u** zdravý, 2.sg. *js-i zdravý* × Čechy: 1.sg. *js(e)-m zdravej*, 2.sg. *js-i zdravej* // **se-š** zdravej.

(14)

	ESSE _{aux.gram:√js}		ESSE _{non aux:√js finit}	
	standard	substandard	standard	substandard
Sg.				
1.os.	<i>js(e)-m</i>	* <i>(j)s-u / ∅</i>	<i>js(e)-m</i>	<i>(j)s-u / *∅</i>
2.os.	<i>js-i / -s / *js(e)-š</i>	<i>(j)s-i / -s *js(e)-š</i>	<i>js-i / *-s js(e)-š</i>	<i>(j)s-i / -s js(-e)-š</i>
3.os.	* <i>je-∅ / ∅</i>	* <i>je-∅ / ∅</i>	<i>je- / *∅ - není</i>	<i>je / *∅ - není</i>
Pl.				
1.os.	<i>js-m-e</i>	<i>(j)s-m-e / ∅</i>	<i>(j)s-m-e</i>	<i>(j)s-m-e / *∅</i>
2.os.	<i>js-te</i>	<i>(j)ste</i>	<i>(j)s-te</i>	<i>(j)s-te</i>
3.os.	* <i>js-ou / ∅</i>	* <i>js-ou / ∅</i>	<i>js-ou</i>	<i>(j)s-ou</i>

18 Nejpodrobněji k pozici klitiky -s a jejímu hostiteli viz NOVÁKOVÁ (2018); tam taky analýza pozice klitiky -s v konstrukcích s preferovaným hostitelem, jímž je klitické reflexivum *se* (*Kdy (j)si se oholil // Kdy ses oholil // *Kdyjses oholil*) a *si* (*Kdy (j)si si odpočinul // Kdy sis odpočinul // *Kdy jsis odpočinul*), viz i SEDLÁČEK (1994).

(15) a.	Já jsem / *su četl	Já jsem / su zdravý
a.′	Já _{elipsa} [Ø] četl	*Já _{elipsa} [Ø] zdravý
b.	Ty jsi četl / Tys četl	Ty jsi zdravý / Tys zdravý
b.′	*Ty jseš četl	Ty jseš zdravý
c.	On četl / *On je četl	*On zdravý / On je zdravý
d.	My jsme četli	My jsme zdraví
d.′	My _{elipsa} [Ø] četli	*My _{elipsa} [Ø] zdraví
e.	Vy jste četli	Vy jste zdraví
f.	Oni četli / *Oni jsou četli	*Oni zdraví / Oni jsou zdraví

Pro vyjádření rysu [iterativ] startuje derivaci ESSE_{non aux} s $\sqrt{\text{by}}$, který se v hlavě X° s rysem [habituálnost] (pod Neg°) slučuje se sufiksem *-va-*. Dochází zde k templatickému dloužení kořenového vokálu *by* > *bý* (*by-l* × *bý-va-l*). Komplex [$\sqrt{\text{by}}$ habit *-va-*] se taky posouvá do hlav v [T M Infl] doméně, přičemž v T° rys [prézens] nachází formální vyjádření v kvantitě vokálu sufiksu *-va-*: *-a-* > _{3.pl.} *aj-*, všude jinde *-á*: *bý-vá-m*, *bý-vá-š ...*, *bý-vaj-í* × *bý-va-l*. Srov. stejný proces u klasického lexikálního slovesa: *děl-á-vá-m děl-á-vá-š ...*, *děl-á-vaj-í* × *děl-á-va-l*. V hlavě Infl° získává pak komplex [$\sqrt{\text{js}}$ T M] phi rysy [osoba] [číslo], vokál *-a-* v sufiksu *-va-* přitahuje flexi *-a-* kmenů: XP – *bývám* – XP.¹⁹

Pro vyjádření rysu [past] má ESSE_{non aux} formu konstrukce, již tvoří verbální komplex (5a) [ESSE_{aux.gram:√js} – ESSE_{-l-participium}]: XP – *jsem byl* – YP; viz (13b).

Pro vyjádření rysu [non realis] má ESSE_{non aux} formu konstrukce tvořenou verbálním komplexem (5a) [ESSE_{aux.gram:√by} – ESSE_{-l-participium}]: XP – *bych byl* – YP; viz (13c).

Pro vyjádření rysu [iterativ] v konstrukcích s rysem [past] a [non realis] se sufiks *-va-* > *-vá-* připojuje k infinitivní části konstrukce, tj. ke $\sqrt{\text{by}}$, z něhož se derivuje ESSE_{-l-participium}; iterativní interpretace sufiksu *-va-* je ovšem dostupná v konstrukci s [ESSE_{aux.gram:√js}] (XP – *jsem býval* – YP),²⁰ zatímco v konstrukci s ESSE_{aux.gram:√by} vítězí interpretace s rysem [non realis] a [past] (XP – *bych býval* – YP).²¹

Pro interpretaci [futura] má ESSE_{non aux} formu konstrukce (5c) [ESSE_{aus.lex:√bud} – ESSE_{infinitiv, imperfektiv}], přičemž infinitiv *být* obligátně nemá fonetickou realizaci: overtvní forma je tedy ESSE_{aus.lex:√bud}: (XP – *budu* – YP); viz (13d). Pro vyjádření rysu [iterativ] potřebuje sufiks *-va-* > *-vá-* hostitele $\sqrt{\text{by}}$, a proto se ESSE_{infinitiv} tvořené z $\sqrt{\text{by}}$ > *bý* musí objevit v overtvní syntaxi: XP – *budu bývat* – YP.²²

19 Autentický doklad z googlu: *Před časovkami bývám nervózní*. Nevěnuji pozornost „stylistickému“ opakování sufiksu *-va-* *Před časovkami bývávám / bývávám ... nervózní*.

20 Autentické doklad z googlu: *Bývala jsem z představení vystresovaná*.

21 Autentické doklady z googlu: *Bez ropy by plukovník Kaddáfí býval jen trapným lokálním diktátorem; Tento zákaz by býval vstoupil v platnost na konci tohoto měsíce*.

22 Autentické doklady z googlu: *Sobotní setkání bude bývat vždy na faře; Pokoj bude bývat uklizen*.

2.3 Rozdíly mezi ESSE_{aux.gram} a ESSE_{non gram.aux.fin}

Hodí se aspoň shrnout, tj. zopakovat a doplnit, notoricky známé syntaktické rozdíly ESSE_{finit}, plynoucí z toho, v jaké pozici jsou do struktury insertovány, tj. v komplexu [T° Mod°] × pod komplexem [T° Mod°]: ESSE_{aux.gram} derivovaná z √js a z √by × ESSE_{non gram.aux.fin}, ať už ESSE_{aux.lex} derivovaná z √bud, nebo ESSE_{non aux} derivovaná z √js a z √by > bý v ESSE s rysem [iterativ]:

(i) ESSE_{gram.aux} nemůže přijmout partikuli *ne-* vyjadřující větnou negaci, ESSE_{non gram.aux.fin} ano. Příklady viz výše (5a') × (5e').

(ii) ESSE_{gram.aux} je podle klasické analýzy²³ klitika, viz aspoň relevantní data (16a) a (16a'), kdežto ESSE_{non gram.aux:fin} klitika není, viz (16b):

- (16) a. Já jsem / bych spal
*Jsem / *bych spal
- a'. Já jsem / bych byl učitel²⁴ / smutný / v hospodě / doma
*Jsem / *bych byl učitel / smutný / v hospodě / doma
- b. Já jsem učitel / smutný / v hospodě / doma
Jsem učitel / smutný / v hospodě / doma
Já budu učitel / smutný / v hospodě / doma
Budu učitel / smutný / v hospodě / doma

ESSE_{gram.aux} je v klitickém klastru (KK) nejvíc nalevo:

- (17) Já_{KK} [jsem / bych se mu] omluvil
Já_{KK} *[se mu jsem / bych] omluvil

(iii) ESSE_{gram.aux} nemůže v eliptickém kontextu zastupovat celý verbální tvar, viz (18a) a (18a'), kdežto ESSE_{non gram.aux:fin} tuto schopnost má, viz (18b):

- (18) a. Četl jsi to? – *Jsem. / Četl.
Četl bys to? – *Bych. / Četl.
- a'. Byl jsi učitel / zdravý? *Jsem. / Byl.
Byl bys učitel / zdravý? *Bych. / Byl.
- b. Jsi učitel / zdravý? Jsem. / *Učitel. / *Zdravý.
Budeš číst? – Budu. / *Číst.

(iv) Různé morfologické chování ESSE_{gram.aux √js} a ESSE_{non gram.aux √js} ukazuje tabulka (14) a příklady v (15).

23 Více syntakticky zakotvenou alternativu k této analýze představila Kučerová (2012).

24 Pořadí příznaková, např. *Já byl jsem učitel / mlád nechávám stranou, nehrají teď roli.*

3 Závěr

Deskriptivní nálezy, které jsem velmi triviální analýzou kombinující principy generativní a tradiční teorie pozoroval, ukazují, že distribuce $\sqrt{js}$ a $\sqrt{by}$, z nichž jsou derivována ESSE_{non aux} bez tematického sufixu (jsou to tzv. atematická slovesa), je regulována stejnými faktory, jakými je regulována distribuce forem verbálního kmene u lexikálních sloves:

(i) Derivaci forem ESSE_{non aux} z $\sqrt{js}$ odpovídá derivace forem lexikálního slovesa z tzv. přítomného kmene:

indikativ přítomtu	mal-uj-í	js-ou
přítomný participium uvnitř CP	mal-uj-í-c	js-ou-c
přítomný participium uvnitř DP	mal-uj-í-c-í	js-ou-c-í

(ii) Derivaci forem ESSE_{non aux} z $\sqrt{by}$ odpovídá derivace forem lexikálního slovesa z tzv. minulého kmene:

-l-participium	mal-ova-l-	by-l-
infinitiv	mal-ova-t	bý-t
minulé participium uvnitř CP	na-mal-ova-v-š-i	by-v-š-i
minulé participium uvnitř DP	na-mal-ova-v-š-í-	by-v-š-í-
iterativum	mal-ová-va-	bý-va-

Naproti tomu distribuce $\sqrt{js}$ a $\sqrt{by}$, z nichž jsou derivována ESSE_{aux.gram}, není prediktabilní z hlediska (i)/(ii), a s tím souvisí, že nejsou prediktabilní ani jednotlivé formy realizace rysů u ESSE_{aux.gram}, viz tabulku 14.

Moje studie navíc na základě relativně detailní klasifikace českého ESSE spojené s výčtem vlastností jednotlivých ESSE (viz 2.3) potvrdila, co generativisté více nebo méně explicitně předpokládají, totiž že vyšší pozice v rozšířené projekci predikuje specifické vlastnosti, zvl. (což má ráda funkční jazykověda) stupeň gramatikalizace.

Na úplný závěr ještě dodávám, že jsem si plně vědom toho, že téma, které jsem si zvolil chtěje udělat Romanovi radost, je bezbřehé jak z hlediska jazykových dat, a to i v rámci jednoho jazyka, tak z hlediska teoretických přístupů k jejich analýze. Za daného stavu je už moje přiblížení se k poli tolikrát znovu a znovu přeorávanému riskantní (že budu objevovat Ameriku), udělal jsem to proto, že možná z této pozice uvidím něco, co uvnitř toho pole třeba moc dobře vidět nejde.

LITERATURA

- ARCHE, María J. – FÁBREGAS, Antonio – MARÍN, Rafael, eds. 2019. *The grammar of copulas across languages*. Oxford: OUP.
- BŁASZCZAK, Joanna. 2009. Differential Subject Marking in Polish: The Case of Genitive vs. Nominative Subjects in 'X was not at Y'-Constructions. In: DE HOOP, HELEN – DE SWARTS, PETER, eds. *Differential Subject Marking*. Dordrecht: Springer, s. 113–149.
- BŁASZCZAK, Joanna – JABŁOŃSKA, Patrycja – KLIMEK-JANKOWSKA, Dorota – MIGDAŁSKI, Krzysztof. 2014. The Riddle of 'Future Tense' in Polish. In: DE BRABANTER, Philippe – KISSINE, Mikhail – SHARIFZADEH, Saghie, eds. *Future Times, Future Tenses*. Oxford: OUP, s. 165–204.
- COWPER, Elizabeth. 2010. Where auxiliary verbs come from. Available at: http://homes.chass.utoronto.ca/~cla-acl/actes2010/CLA2010_Cowper.pdf
- DEN DIKKEN, Marcel. 2006. *Relators and Linkers: The Syntax of Predication, Predicate Inversion and Copulas*. Cambridge: MIT Press.
- GEIST, Ljudmila. 2002. Russisch byt': zwei Kopulae, zwei Kasus, ein integrierter Ansatz. In: KOSTA, Peter – FRASEK, Jens, eds. *Current Approaches to Formal Slavic Linguistics*. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 169–179.
- GREPL, Miroslav. 1988. Důsledky existence / neexistence přezentních forem slovesa esse v gramatickém systému češtiny a ruštiny. In: Československý komitét slavistů, ed. *Československá slavistika 1988. Lingvistika, historie*, s. 35–45.
- JUNGHANN, Uwe. 1999. Generative Beschreibung periphrastischer Konstruktionen des Tschechischen. In: ANSTAT, Tanja – MEYER, Roland – SEITZ, Elisabeth, eds. *Linguistische Beiträge zur Slavistik aus Deutschland und Österreich. VII. JungslavistInnen-Treffen, Tübingen/Blaubeuren 1998*. München: Otto Sagner Verlag, s. 133–165.
- KARLÍK, Petr. 2009. Syntaktická struktura *Petr byl boxovat*. České specifikum, nebo evropské univerzále? In: HLAVÁČKOVÁ, Dana – HORÁK, Aleš ad., eds. *After Half a Century of Slavonic Natural Language Processing*. Brno: MU, s. 113–123.
- KARLÍK, Petr. 2012. Brzdy pasiva. *Opera Slavica*, 22, s. 57–65.
- KARLÍK, Petr. V tisku. Struktura přezentních participií v češtině. *Korupus – gramatika – axiologie*.
- KARLÍK, Petr – ČAHA, Pavel. 2005. *Je vidět Sněžku*: Searching Modality. *SPFFBU. A* 53, pp. 103–114.
- KARLÍK, Petr – MIGDAŁSKI, Krzysztof. 2017. Futurum. In: KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – PLESKALOVÁ, Jana, eds., *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/FUTURUM>.
- KOPEČNÝ, František. 1962. *Základy české skladby*. Praha: SPN.
- KUČEROVÁ, Ivona. 2012. The T-Extension Condition. *The Canadian Journal of Linguistics / La revue canadienne de linguistique*, 57(3), s. 387–426.
- MIGDAŁSKI, Krzysztof. 2006. *The Syntax of Compound Tenses in Slavic*. Utrecht: LOT.
- MORO, Andrea. 1997. *The Raising of Predicates: Predicative Noun Phrases and the Theory of Clause Structure*. Cambridge: CUP.
- MRAZEK, Roman. 1973. Funkční distribuce *habere* a *esse* v slovanské větě. In: HAVRÁNEK, Bohuslav, ed. *Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Lingvistika*. Praha: Academia, s. 175–182.

- NOVÁKOVÁ, Barbora. 2018. Řazení klitiky -s v současné češtině. Mag. práce, FF MU Brno.
- RUDES, Blair A. 1980. On the Nature of Verbal Suppletion. *Linguistics*, 18, s. 655–676.
- SEDLÁČEK, Miloslav. 1994. Ty jsi se (učil), ty jsi si (pamatoval)? *Naše řeč*, 77(1), s. 27–43.
- SKRABALOVÁ, Hana-Gruet. 2012. VP-ellipsis and the Czech auxiliary být ('to be'). *XLinguae*, 5(4), pp. 3–15. Available at: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00807296>.
- ŠIMÍK, Radek. 2011. *Modal Existential Wh-constructions*. Utrecht: LOT.
- TOMAN, Jindřich. 1980. Weak and Strong: Notes on be in Czech. In: BRETTSCHEIDER, Gunter – LEHMANN, Christian, eds. *Wege zur Universalienforschung. Sprachwissenschaftliche Beiträge zum 60. Geburtstag von Hansjacob Seiler*. Tübingen: Narr Verlag, s. 305–310.
- VESELOVSKÁ, Ludmila. 2004. Rozšířená verbální projekce v češtině: tři druhy slovesa být. In: HLADKÁ, Zdeňka – KARLÍK, Petr, eds. *Čeština – univerzália a specifika*. 5. Praha: NLN, s. 203–212.
- VESELOVSKÁ, Ludmila. 2020. The Structure and Categorical Characteristics of pro. *Zeitschrift für Slawistik*, 65(2), s. 194–221.
- VESELOVSKÁ, Ludmila – EMONDS, Joseph. 2015. The Cross-linguistic Homes of Mood and Tense. In: VAN OOSTENDORP, Marc – VAN RIEMSDIJK, Henk, eds. *Representing Structure in Phonology and Syntax*. Berlin/Boston: de Gruyter, s. 277–314.
- WHALEY, Marika Lynn. 2000. *The Evolution of the Slavic 'BE(COME)'-Type Compound Future*. Ph.D. Dissertation, The Ohio State University. Available at: https://etd.ohiolink.edu/apex-prod/rws_etd/send_file/send?accession=osu1488203158825875&disposition=inline.
- ZIMEK, Rudolf. 1999. Několik poznámek k výpovědím s být a mít. In: GAZDA, Jiří, ed. *Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky*. Brno: MU, s. 19–27.
- ŽAŽA, Stanislav. 2007. Několik poznámek k výpovědím se slovesem byt'/být v ruštině a v češtině. *Rossica Olomucensia*, 45, s. 107–113.

Studie vznikla při výzkumu v rámci projektu *Lexikon a gramatika češtiny II - 2022* (MUNI/A/1137/2921).

Petr Karlík
Department of Czech Language
Faculty of Arts, Masaryk University
Arna Nováka 1, 602 00 Brno
Czech Republic
pkarlik@phil.muni.cz

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

